

7. Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи [Текст] / Г. Сковорода. – Київ : Наукова думка, 1983. – 224 с.

Bibliography

1. Vernadskyi V. Y. Fylosofskye mysly naturalysta [Tekst] / V. Y. Vernadskyi. – M. : Nauka, 1988. – 520 s.
2. Lutai V. S. Reformuvannya vyshchoi osvity na osnovi stanovlennia filosofsko-metodolohichnoi paradyhmy postklasychnoi nauky. Rukh na vyperedzhennia [Tekst] / S. V. Lutai // Vyscha osvita Ukrainy. – 2001. – № 2. – S. 33–43.
3. Nekrasova N. V. Problemy kulturolohyi obrazovanyia [Tekst] / N. V. Nekrasova // Professyonalnoe obrazovanye. – 2003. – № 10. – S. 27–39.
4. Popper K. Nyshcheta ystoryzma [Tekst] / K. Popper // Voprosy fylosofyy. – 1992. – № 9. – S. 28–56.
5. Pryhozhyn Y. Pryroda, nauka y novaia realnost [Tekst] / Y. Pryhozhyn // Fylosofyia y zhyzn. – 1991. – № 7. – S. 33–37.
6. Pryhozhyn Y., Stenheres Y. Poriadok yz Khaosa: Novyi dyaloh cheloveka s pryrodoy [Tekst] : per. s anhl. / obshch. red. V. Y. Arshynova, Yu. L. Klymontovycha, Yu. V. Sachkova. – M. : Prohress, 1986. – 432 s.
7. Skovoroda H. Virshi. Pisni. Baike. Dialohy. Traktaty. Prytchi. Prozovi pereklady. Lysty [Tekst] / H. Skovoroda. – Kyiv : Naukova dumka, 1983. – 224 s.

Ткаченко Лідія,
м. Київ, Україна

УДК 37.018.4

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНА ОСОБИСТІСТЬ: ФАКТОРИ РОЗВИТКУ

В статье автор раскрывает особенности интеллектуального развития личности. Обращает внимание на современное философское видение парадигмы гуманитарного понимания вопроса. Развитие личности происходит в социуме, который стремительно развивается информационно. Таким образом, появляется необходимость личности так же быстро адаптироваться к обществу. В этом ей должны помогать семья, родные, друзья и т. д. Автор обращает внимание на моральную и духовную компоненту, а также на человечность, свободу, открытость, толерантность, сочувствие, необходимые проявления в качестве собственных чувств, свершения умственных и физических действий.

Ключевые слова: одаренность, интеллект, развитие, личность.

In this article the author reveals the peculiarities of the intellectual development of personality. She focuses the attention to the modern philosophical vision of the paradigm of the humanitarian understanding of this issue. The development of personality occurs in the society, which is rapidly developing in the sphere of information, consequently the personality needs to adapt to this society so rapidly too. To do it the personality needs the assistance of the family, relatives, friends, etc. The author focuses attention both to the moral and spiritual components, and to humanity, freedom, openness, tolerance, empathy, the necessary demonstrations as own senses and performance of mental and physical actions.

Key words: giftedness, intelligence, development, personality.

Виховання творчої особистості, здатної до сприйняття та здійснення змін, зумовлює зосередження уваги суспільства й педагогічної науки на інтелектуально обдарованих дітях.

Інтелектуальний розвиток особистості потрібно сприймати невідривно від розуміння сутності сучасної філософської парадигми гуманітарного пізнання А. Медушевського – когнітивно-інформаційної теорії [9]. Опосередкований інформаційний обмін здійснюється за посередництва цілеспрямовано створених одиниць інтелектуального продукту. Можливість

такого обміну зумовлено процесами соціальної адаптації, що мають дві сторони – *антропологічну адаптацію* (допомога суспільства у соціалізації особистості) та *когнітивну адаптацію* (умова входження особистості в інформаційне середовище людства через здатність втілювати ідею мислення у річ, а також уміння розпізнавати у структурі цілеспрямовано створеної речі її призначення, функцію та смисл її створення, розуміти ідею іншого особи). На думку А. Медушевського, здатність фіксувати інформацію зовні та розпізнавати інформацію, зафіксовану у речі, є ключовим моментом у становленні особистості та суспільства [9].

На основі цієї теорії можна чітко окреслити проблемне поле освітньої сфери, що пов'язано з розвитком людини, а особливо інтелектуально обдарованої особистості. Очевидно, що антропологічна адаптація людини триває все життя з моменту її народження. З дорослішанням особи до цього процесу долучають ширші соціальні кола – від перших соціальних контактів з найближчим оточенням (сім'я, родичі, друзі, сусіди) до контактів (завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям) у межах країни та світу. Цей вид адаптації для особистості є «успадкованим», зумовленим багатовіковою природою *homo sapiens*, тому відбувається природно й майже непомітно. Дитина асоціює себе з оточенням, що традиційно перебуває у зв'язках із соціумом, та розширює їх спочатку за аналогією до поведінки дорослих, а пізніше – за потреби. Для здорової фізично та інтелектуально людини це не є проблемою і завершується успішно. Людина, незалежно від наявності та ступеню обдарованості, знаходить своє місце у суспільстві й реалізується майже в усіх соціальних ролях.

Процес когнітивної адаптації відбувається інакше: у кожній особистості, залежно від її природних обдарувань і особистих зусиль, на це спрямованих, він здійснюється по-різному. Когнітивна адаптація є важливим чинником розвитку дитини, оскільки це залучає особистість до досягнення інформаційної сфери та визначає ступінь досягнення сукупного матеріального сліду феномена людського мислення. Для інтелектуально обдарованої особистості когнітивна адаптація має становити особливу сферу спрямування зусиль (власних і колективу освітнього закладу), що опікується навчанням, вихованням і розвитком особистості, використовуючи термінологію К. Роджерса та її фасилітаторів.

Когнітивна адаптація особистості постає об'єднуючим поняттям відносно самостійних мисленнєвих практик особистості.

Для інтелектуально обдарованої особистості необхідною умовою розвитку стає формування навичок розуміння і досягнення тексту: отримання інформації та досягнення смислу через сприйняття та розуміння судження (когнітивна процедура), а також породження тексту для передачі інформації та смислу. Ці вміння узагальнюються, як комунікативні. Здійснені як інтелектуальна дія, вони набувають ознак творчості. Досягнення повноцінної комунікації передбачає креативність у творенні тексту, спрямовані на запобігання актів псевдо- та квазі-комунікації. Для особистості, завдяки розвиненим комунікативним здібностям, когнітивність вимірюється не накопиченням знань, а досягненням смислів.

Вищезазначене переконує, що розвиток комунікативних здібностей інтелектуально обдарованої особистості є обов'язковим. У цьому сенсі комунікативні здібності потрібно розуміти, як здатність особи «вписатися» у загальну «тканину» наукового знання, завдяки продуктивній текстовій діяльності. Інша сторона проблеми – це безпосередній зв'язок когнітивних і комунікативних здібностей, при чому провідна роль у цій діаді належить комунікативності. Чим вищий рівень розвитку комунікативних здібностей особистості, тим більша вірогідність адекватного здійснення когнітивних процедур, а отже – досягнення інформаційної сфери.

Основою визначених здібностей є чітка мисленнєва діяльність. Дитина має навчитися критично сприймати інформацію, аналізувати її з дотриманням законів логічного мислення, складати судження, засвоювати поняття. Тоді від неї можна очікувати виникнення та вияву будь-яких обґрунтованих творчих ідей або здійснення адекватного вибору. Отже, насамперед необхідно навчити людину мислити. З цього приводу В. Кремень зауважує: «Мисленнєвий потенціал не стільки *повідомляє нові думки, скільки змінює свідомість людини, відкриває*

багатовимірний континуум, в якому містяться нові духовні виміри. Мислення розширює простір можливостей людини» [7].

Важливим інструментом інтелектуального розвитку обдарованої особистості є рефлексія. Розуміння цього методу та вправність у його застосуванні має набуватися з перших кроків життя, разом із розумінням дитиною (без використання термінології), що таке знання, діяльність, інформація, канали інформації тощо. Особливо гостро проблема рефлексії постає з огляду на тенденцію постійного використання дитиною електронних інформаційно-комунікаційних засобів. Як зазначає Л. Найдьонова, «кожен віковий період має специфічні медіаризики, на профілактику яких має бути спрямовано медіаосвіту, адже так створюється база для розв'язання наступних завдань розвитку в подальших вікових періодах» [10]. Це особливо важливо для інтелектуально обдарованих учнів, оскільки для них когнітивні процеси є «фаховими» практиками. Однак створення цілісної системи шкільної медіаосвіти, що стане платформою для здійснення рефлексії власних медіапрактик учнів та усвідомлення ефективності взаємодії з медіапростором, ще попереду. Тому найближче освітньо-виховне оточення обдарованих учнів має взяти на себе відповідальність за формування потрібних навичок.

Іншим аспектом інтелектуального розвитку є саморефлексія обдарованих учнів. Це здатність дитини у процесі здійснення діяльності сприймати та оцінювати себе – власні знання, думки, дії. Саморефлексія призведе до виникнення і розвитку самосвідомості, а також розвитку самої дитини. Рефлексія і саморефлексія забезпечують когнітивну адекватність у сприйманні та осягненні світу, а також є головним чинником у гармонійному зростанні інтелектуально обдарованої особистості.

Нинішній етап розвитку техногенної цивілізації загострює увагу на парадигмі духовно-моральних цінностей через реальну загрозу існуванню самої людини. Ця загроза полягає не лише у військових конфліктах, техногенних катастрофах, екологічних кризах, а й у деградації свідомості людини. Для того, щоб відбулася антропологічна катастрофа, зауважує В. Кремень, «достатньо постійно забувати про існуючі цінності, ствердження духовної неповноти, імітації, а не здійснення інтелектуальної діяльності» [6]. Після досягнення певного рівня розвитку, людська цивілізація, на думку С. Кримського, порушила рівновагу між соціально значущим та соціально суцільним, і відбулася трансформація буття з вищого дару в засіб, технічний світ інструментальної активності [8]. Отже, включення духовної складової до активності інтелектуально обдарованої особистості є завданням освітньо-виховного середовища.

Моральну основу духовності особистості розкрив В. Сухомлинський. Він наголошував на тому, що «гармонія людських граней, сторін, рис визначається чимось провідним, основним». Учений розшифровував цю тезу наступним чином. Всебічно розвинена людина «втілює повноту й гармонію сил, здібностей, пристрастей, потреб, в якій вихователь бачить такі сторони, риси, грані, як: моральну, ідейну, громадську, розумову, творчу, трудову, естетичну, емоційну, фізичну досконалість. Визначальним компонентом у цій гармонії є моральність» [11].

Людяність, свободу, відкритість, толерантність, співчуття, співробітництво тощо дитина має засвоїти і привласнити в якості патернів проявів власних почуттів та через здійснення розумових і фізичних дій. Інтелектуальна обдарованість, виявляючись в індивідуальних творчих діях і творчому продукті/продукції, наділених індивідуальними смислами та цінностями, що мають цінність соціально суцільного, набувають лише тоді найвищої цінності, коли дорівнюють соціально значущому.

Інтелектуальні та когнітивні здібності обдарованої дитини забезпечують повноту пізнання та відображення навколишнього світу. Отримувана інформація у формі наукового знання про світ природи, досвід міжособистісних відношень становлять масиви теоретичного й досвідного знання особистості. Проте лише у поєднанні з мотиваційно-смісловими ціннісними утвореннями вони породжують її духовність. Таким чином, розкривається спрямованість особистості, способи самовиявлення та самоствердження, а саме – здійснюються творчі акти, з'являються результати творчих зусиль.

Потрібно звернути увагу на взаємообумовленість та взаємовплив творчої діяльності й самотворення особистості. Вона розвиває не лише творчі навички певного виду діяльності, а й загальний творчий потенціал, а творча діяльність «вибудовує» особистість. У творчій діяльності стверджується мотивація, довершується духовно-моральне прагнення власної ціннісної діяльності та відбувається переконання у здатності до цього, розширюється ареал творчих задумів та майбутніх здійснень. Таким чином, відбувається самоактуалізація та самоствердження особистості.

Іншим важливим чинником розвитку інтелектуально-обдарованої особистості є досягнення нею індивідуальності. Засобом цього є засвоєння культурних цінностей людства, формування знаннєвої бази особистості з опорою на останні досягнення природничо-наукового та більш цінні взірці гуманітарного знання. Визначають дві основні тенденції сучасної освіти: фундаменталізацію (що відповідає потребам швидкого розвитку новітніх інформаційно-телекомунікаційних та інших технологій) і гуманізацію (необхідність формування особистості, що розуміє інтереси суспільства і держави і, разом з тим, вбачає можливості плідної співпраці з іншими). Так, В. Андрущенко підкреслює: «у центрі освітянського процесу має знаходитись особистість з людськими інтересами і потребами, етнонаціональними особливостями, культурою, прагненням до щастя й утвердженням його цивілізованих форм у сучасному культурному полі» [1]. Засвоєння культурних цінностей (від загальнолюдських, якими є природничо-наукове, філософське, морально-етичне, естетичне знання, до локальних – національних та етнічних), з одного боку, збагачує особистість, примножуючи та урізноманітнюючи її духовну складову, а з іншого – допомагає досягнути індивідуальності. Культура завжди була рушійною силою соціального розвитку, відбивала «якісний прошарок» суспільного життя, демонструвала рівень творчих досягнень того чи іншого соціуму та окремих особистостей на тлі історичного розвитку, фіксувала прорив людського духу до індивідуально, суспільно й історично зумовлених вершин. У такому розумінні культури, привласнення її цінностей інтелектуально обдарованою особистістю розкриває перед останньою можливість ґрунтувати власні розвідки й творчі домагання на фундаменті культурних досягнень усього людства.

Осягнення особистістю індивідуальності розкриває перед нею світ неповторності й допомагає зрозуміти та розкрити власні задатки. Завдяки осягненню творчих можливостей на основі культурно-історичного досвіду людства формується переконання особистості у власних можливостях. Отримуючи у такий спосіб виклик власним здібностям, особистість мобілізує зусилля та здійснює акт самоактуалізації та самоствердження у продуктивній творчій дії. Цей процес осягнення культури й власних можливостей має бути гармонійним, а також зберігати цілісність особистості.

Збереження цілісності особистості, на думку Г. Балла, передбачає такі впливи на кожного учня (студента), які «мають сприяти його долученню до культури (загальнолюдської, національної, професійної тощо) в єдності її нормативно-репродуктивних (цивілізаційних) і діалогічно-творчих складників. Механізмом оволодіння останніми є діалоги – безпосередні (з учителями, співучнями тощо), опосередковані (з авторами творів культури) і внутрішні» [3]. Також Г. Балл зауважує, що сприяння розвитку учня, як активного носія (суб'єкта) культури «може бути успішним за умови ретельної уваги до індивідуальних його особливостей... Необхідним є кваліфіковане врахування цих характеристик у педагогічному керівництві діяльністю учня, психологічному супроводі, професійній орієнтації тощо» [4]. Таке врахування, як підсумовує вчений, запобігає ймовірним негативним психологічним та психосоматичним наслідкам та сприяє позитивному розкриттю й подальшому збагаченню своєрідних індивідуальних можливостей кожного учня (студента).

Потенційні можливості креативності й творчої діяльності обдарованої особистості мають становити діалектичну єдність з умовами для їхньої реалізації з боку суспільства. Це означає як взаємну зацікавленість, так і взаємну відповідальність у виявах творчої активності та в організації творчої діяльності інтелектуально обдарованої особистості в умовах

навчально-виховного процесу. Для інтелектуально обдарованих дітей має бути створено певний розвивальний простір, в якому однакову участь беруть учасники діяльності та її суб'єкти. Проте це не означає, що обдарований учень у процесі навчання та становлення не має зустрічати жодних перешкод, оскільки подолання певних труднощів формує риси характеру, необхідні для досягнення результату.

Узагальнюючи вищевикладене, потрібно зробити висновок, що чинниками розвитку інтелектуально обдарованої особистості є:

- когнітивний та комунікативний розвиток, як загальні основи розвитку особистості;
- розвинене мислення;
- навички рефлексії та саморефлексії, як методологія формування знаннєвого потенціалу й патернів діяльності особистості;
- духовний розвиток та моральність як його основа;
- творчість як діяльність, що постає основним інструментом розвитку особистості;
- формування індивідуальності як здатності до самостійності мислення та творення;
- цілісність і гармонійність розвитку особистості;
- розвивально-освітній простір, у якому однакову участь беруть учасники освітньо-виховної діяльності, як її суб'єкти.

Таким чином, чинники є взаємопов'язаними і, якщо теоретичний аналіз дозволяє їх виокремити, то у практичній діяльності їх розглядати окремо неможливо. Також важко визначити їхню ієрархію, за винятком когнітивного, комунікативного, мисленнєвого та чинника духовності. Це дозволяє зробити конструктивний висновок. Обдарованість може виявлятися на різних етапах розвитку дитини по-різному, а також розвиток одних складових може доповнюватися й покриватися за рахунок інших. Обдарована дитина має бути постійно у полі зору та перебувати у суб'єктно-суб'єктних відносинах освітньо-виховного середовища. Отже, важливо враховувати кожний чинник і працювати над його розвитком.

Використані літературні джерела

1. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю [Текст] / В. П. Андрущенко. – Київ : Знання України, 2004. – 804 с.
2. Андрущенко В. П. Соціальна філософія: історія, теорія, методологія : підруч. для вищ. навч. закл [Текст] / В. П. Андрущенко, Л. В. Губерський, М. І. Михальченко. – 3-тє вид., випр. та доп. – К. : Генеза, 2006. – 656 с.
3. Балл Г. О. Категорія особистості у психології: спроба впорядкування понятійного поля [Текст] / Г. О. Балл // Психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі: матеріали методолог. семінару АПН України (19 берез. 2008 р.). – Київ, 2008. – С. 103–110.
4. Кремень В. Г. Людина перед викликом глобалізації: творчість, людина, освіта [Текст] / за ред. В. Г. Кременя // Феномен інновацій: освіта суспільство, культура: монографія. – Київ : Педагогічна думка, 2008. – 472 с.
5. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору [Текст] / В. Г. Кремень. – Київ : Пед. думка, 2009. – 519 с.
6. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум [Текст] // В. Г. Кремень. – Вид. переробл. – Київ : Грамота, 2010. – 576 с.
7. Крымский С. Б. Контуры духовности: новые контексты идентификаций [Текст] / С. Б. Крымский // Вопросы философии. – 1992. – № 12. – С. 12–28.
8. Медушевский А. Н. Когнитивно-информационная теория как новая философская парадигма гуманитарного познания [Текст] / А. Н. Медушевский // Вопросы философии. – 2009. – № 10. – С. 70–92.
9. Найдьонова Л. А. Соціально-психологічна модель медіаосвіти: особливості реалізації [Текст] / ред. рада: М. М. Слюсаревський (голова), В. Г. Кремень, С. Д. Максименко та ін. // Наукові

студії із соціальної і політичної психології: зб. статей; НАПН України, Ін-т соціальної і політичної психології. – Київ : Міленіум, 2012. – Вип. 30 (33). – С. 269–283.

10. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості [Текст] / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т.. – Київ, 1976. – Т. 1. – С. 53–206.

Bibliography

1. *Andrushchenko V. P.* Rozdumy pro osvitu: statii, narysy, interv'y [Текст] / V. P. Andrushchenko. – Kyiv : Znannia Ukrainy, 2004. – 804 s.

2. *Andrushchenko V. P.* Sotsialna filosofii: istoriia, teoriia, metodolohiia : pidruch. dlia vyshch. navch. zakl [Текст] / V. P. Andrushchenko, L. V. Huberskyi, M. I. Mykhalchenko. – 3-tie vyd., vypr. ta dop. – K. : Heneza, 2006. – 656 s.

3. *Ball H. O.* Katehoriia osobystosti u psykholohii: sprobа vporiadkuvannia poniatiinoho polia [Текст] / H. O. Ball // Psykholoho-pedahohichni zasady rozvytku osobystosti v osvitnomu prostori: materialy metodoloh. seminaru APN Ukrainy (19 berez. 2008 r.). – Kyiv, 2008. – S. 103–110.

4. *Kremen V. H.* Liudyna pered vyklykom hlobalizatsii: tvorchist, liudyna, osvita [Текст] / za red. V. H. Kremenii // Fenomen innovatsii: osvita suspilstvo, kultura: monohrafiia. – Kyiv : Pedahohichna dumka, 2008. – 472 s.

5. *Kremen V. H.* Filosofii liudynotsentryzmu v stratehiakh osvitnoho prostoru [Текст] / V. H. Kremen. – Kyiv : Ped. dumka, 2009. – 519 s.

6. *Kremen V. H.* Filosofii natsionalnoi idei: Liudyna. Osvita. Sotsium [Текст] // V. H. Kremen. – Vyd. pererobl. – Kyiv : Hramota, 2010. – 576 s.

7. *Krymskyi S. B.* Kontury dukhovnosti: novye konteksty ydentyfikatsyi [Текст] / S. B. Krymskyi // Voprosy fylosofyy. – 1992. – № 12. – S. 12–28.

8. *Medushevskiy A. N.* Kohnytyvno-ynformatsyonnaia teoriia kak novaia fylosofskaia paradyhma humanitarnoho poznanyia [Текст] / A. N. Medushevskiy // Voprosy fylosofyy. – 2009. – № 10. – S. 70–92.

9. *Naidonova L. A.* Sotsialno-psykholohichna model mediaosvity: osoblyvosti realizatsii [Текст] / red. rada: M. M. Sliusarevskiy (holova), V. H. Kremen, S. D. Maksymenko ta in. // Naukovi studii iz sotsialnoi i politychnoi psykholohii: zb. statei; NAPN Ukrainy, Ін-т соціальної і політичної психології. – Kyiv : Milenium, 2012. – Vyp. 30 (33). – S. 269–283.

10. *Sukhomlynskyi V. O.* Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoї osobystosti [Текст] / V. O. Sukhomlynskyi // Vybrani tvory: v 5 t.. – Kyiv, 1976. – Т. 1. – С. 53–206.

Мацюк Лариса

м. Луцьк, Україна

УДК 37.091.21:001.895

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

В статье рассмотрены инновационные технологии обучения в развитии творческих способностей школьников в процессе обучения биологии. Этот процесс должен быть организован так, чтобы ориентировать ребенка на достижение ним целей, которые он перед собой поставил.

Ключевые слова: интерактивные технологии, интерактивное обучение, инновационные технологии, развивающее обучение, информационная технология, учебная информация, проблемная ситуация.

The article considers the innovative technologies of training in the development of creative abilities of school students in learning biology. This process has to be organized so that the child is oriented towards achieving the intended purposes.

Key words: interactive technologies, interactive studies, innovative technologies, developing studies, information technology, educational information, problem situation.